

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ
КОЛОМІЄЦЬ

**МИКОЛА
БАЖАН**

Харків
«Фоліо»
2019

Замість епіграфу

Бажан? «Бажан» — це «фазан»...

Фазани? Це дуже яскраві і красиві птахи, які прикрашають кращі зоопарки світу.

Фазан — дуже обережний і полохливий птах. За першої нагоди намагається заховатися. Дуже добре бігає і стрибає. У той самий час фазан не надто добре літає. Може пролетіти кількасот метрів, але швидко виснажується...

Який це має стосунок до академіка Миколи Бажана?

— Жодного! — скажете ви.

— Майже жодного, — заперечу я. — Майже...

Так, ці слова навряд чи можуть слугувати епіграфом до книжки. Але й оминати їх не варто.

Ростислав Коломієць

Микола Бажан (1904—1983) — видатний український поет, перекладач, культуролог, громадсько-політичний діяч. Легендарна постать, загальноновизнана на радянському олімпі, кандидат на здобуття Нобелівської премії з літератури, від якої відмовився, бо не ті були часи. Постать, фактично розвінчана сьогодні. Постать наскільки неординарна і самобутня у своїх

творчих пориваннях і звершеннях, настільки й суперечлива та неоднозначна у своєму життєствердженні. Так, у його житті і творчості були вершини і провали, високі здобутки і принизливе блукання манівцями.

У сприйнятті чи несприйнятті постаті Бажана сьогодні певну роль відіграє те, що видатними і героїчними постатями іноді вважаються лише ті, хто зазнав переслідувань та був знищений у 30-ті роки минулого століття. А Бажан під цю категорію аж ніяк не потрапляє. Він вижив, і не тільки не зазнав переслідувань, але й прожив комфортне, за радянськими стандартами, життя, обіймаючи високі посади в радянському уряді та маючи, відповідно, розкішну квартиру, службове авто з водієм, закордонні відрядження... Але те, що він вижив, не може служити аргументом у визначенні його мистецьких здобутків. Якою ціною вижив, то інша річ.

Бажану пощастило з часом, бо він залишився живий та увінчаний? Чи все ж таки — не пощастило з часом, бо, за його ж таки безпощадними до себе самого словами, він «захлинувся ковтками творчих конвульсій»?..

Микола Бажан — герой свого часу?

Микола Бажан — жертва свого часу?

Але ж, як сказав його колега, російський поет Олександр Кушнер:

Времена не выбирают,
В них живут и умирают...

* * *

Українське мистецтво від 20-х років ХХ століття розвивалося у двох несполучуваних вимірах: у підсовєцькій Україні, де воно було одержавлене, і в українській діаспорі, де воно розви-

валосся вільно. Митці між собою практично не спілкувались довгі роки — «залізна завіса»!

Дивлюсь на свої книжкові полиці. Називаю імена не за алфавітом і не за значущістю творчості — лише з огляду на розташування на книжковій полиці.

Сучасники Миколи Бажана в українській діаспорі — Євген Маланюк, Олена Теліга, Іван Багряний, Улас Самчук, Олег Ольжич, Юрій Липа, Юрій Клен... Це окрема тема для дослідження. І я його вже розпочав: випускаю у світ у видавництві «Фоліо» монографію «Олена Теліга», готую монографію «Олег Ольжич»...

А ось поети — сучасники Миколи Бажана в Радянській Україні. Називаю їх не за алфавітом і не за значущістю творчості — знов-таки з погляду на мою книжкову полицю: Михайль Семенко, Микола Вороний, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Остап Вишня, Павло Тичина, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Василь Еллан-Блакитний, Євген Плужник, Гео Шкурупій, Максим Рильський, Василь Чумак, Михайло Драй-Хмара, Валер'ян Підмогильний... Випускаю у світ, знов-таки у видавництві «Фоліо», монографії «Михайль Семенко», «Остап Вишня», «Микола Хвильовий»...

Усі ці імена ще зустрічатимуться у нашій розмові про Миколу Бажана, і в перспективі я маю намір створити монографію «Українська поезія ХХ століття», де зійдуться в єдиному потоці українська радянська поезія і українська поезія, створена в зарубіжжі.

* * *

Так, часи не обирають, обирають свою долю в часі. Українським митцям судилася різна доля. Талановиті українські митці у зарубіжжі творили вільно, не скуті ідеологічними кайданами, у відриві від українських митців, які творили в СРСР. А от

талановиті українські митці в Радянській Україні опинилися на роздоріжжі (хоча розуміння цього прийшло не відразу) і дали діяли відповідно до свого добровільного чи в судах совісті зробленого, вимушеного вибору.

З висоти часу видно, що у 20-ті роки всі вони творили вільно. А от у 30-ті роки перед кожним з них відкривалися три можливості для творчості:

- продовжувати творити вільно, за душевним пориванням; часто це означало діяти всупереч партійним настановам, але до певного часу, чекаючи в перспективі на неминучий арешт, ув'язнення і знищення, як це зробили Лесь Курбас, Микола Куліш, Михайль Семенко...
- блазнюючи, напнути на себе маску в житті — і творити, по-всякчас вдаючи із себе «свого» й час од часу декларативно доводячи що ти таки «свій», наскрізь соцреалістичний, — та час од часу скидаючи маску, як Остап Вишня...
- капітулювати й піти на службу до радянської влади під наглядом НКВС, зазнавши духовної деформації, заразившись хворобою оспівування її вождів і соціалістичних звершень, у передчутті ймовірних благ і «визнання», як це зробив, врешті-решт, творець «Сонячних кларнетів» Павло Тичина...
Спробуємо навести різкість:
- першим шляхом — ентузіастично і сміливо — рушили талановиті митці «українського Розстріляного Відродження»;
- другим — надскладним і суперечливим — шляхом замаскованої самореалізації у творчості пішли одиниці з числа талановитих...
- третім — найлегшим — шляхом виживання пішли слабодухі митці, які навчилися надихатися або робити вигляд, що надихаються тим, чого не існує.

Але все не так просто. Йдеться не про раз і назавжди обраний чи призначений шлях, але про драматизм пошуку себе в мистецтві у запропонованих обставинах, про еволюцію у виборі долі, про судому творчості. Це вже має безпосередній стосунок до Миколи Бажана.

Тож який шлях обрав для себе Микола Бажан?
Який шлях йому судилося пройти?

Питання, на яке він сам відповів наприкінці життя із вражаючою відвертістю, ніби виправдовуючись перед Богом: «Вибираючи між двома придворними статусами — блазня і міністра, — зупинився на другому. Ролі поета номенклатурний список просто не передбачав».

Так він знав, на що йшов? І все-таки вибирав...

І вибрав.

Та його вибір виявився неостаточним.

Таким чином, з висоти часу і в тодішньому часопросторі, зважаючи на вищевикладені міркування, творчість Миколи Бажана на ниві українського мистецтва можна умовно поділити на три періоди.

Перший: 20-ті — початок 30-х років — вільний розвиток на злеті, визначення себе у світі європейської поезії, спалахи духу — від футуризму до неокласики, коли його називали «експресіоністично-бароково-романтичним поетом».

Про поетів вільного розвитку відверто написав український поет з оточення Бажана, який працював разом з ним у журналі «Кіно», Дмитро Фальківський:

Комусь дано творить діла великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,
Що я не дволикий,
Що серце не міняв на мідяки...

ЗМІСТ

I. Замість епіграфу	3
II. Як народжувався «поет вільного пошуку»	13
III. У пошуках себе	27
IV. Смерть Гамлета, або імпотенція музи	53
V. «Хай живе!»	63
VI. Бажан — в аурі світової літератури	70
VII. Громадсько-політичний діяч: друзі та вороги	76
VIII. Добрі справи в недобрі часи	87
IX. Повернення до себе: виплески душі	92
X. Замість оптимістичного фіналу	117